

Document: *Archeologische Quick Scan*
Plangebied: *Zwaag, Dorpsstraat 113 (het Grauwe Paard)*
Adviesnummer: *013*
Opsteller: [REDACTED] *(senior archeoloog), Bureau Erfgoed/VVH*
Datum: *6-10-2014*

1. Inleiding

In verband met voorgenomen nieuwbouw op perceel Dorpsstraat 113 (beter bekend als café Het Grauwe Paard) is gekeken naar het archeologische aspect. De werkzaamheden betreffen de sloop van de bestaande bebouwing. Het voornemen bestaat een complex van 4 appartementen te bouwen.

2. Bestaande situatie en voorgenomen ingrepen

Perceel Dorpsstraat 113 ligt aan de noordzijde van de Dorpsstraat van Zwaag. In de huidige situatie (voorafgaand aan de sloop) staat op het zuidelijke deel van het plangebied de gebouwen behorend bij voormalig café Het Grauwe Paard. Het noordelijke deel van het perceel is een erf met een garage/schuur.

Het volledige plangebied bestaat uit een aantal afzonderlijke kadastrale nummers: 3561 (61 m², onbebouwd erf met garage/schuur), 3562 (510 m², bebouwd horeca) en 6075 (1165 m², onbebouwd erf met garage/schuur). De totale oppervlakte is 1736 m².

Afb. 1 Luchtfoto met links bestaande situatie en rechts het schetsplan (bron: Bouwkundig Bureau Niels Gieling, 21-2-2014).

**Bureau Erfgoed, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn,
Postbus 603, 1620 AR Hoorn**

Bereikbaar: [REDACTED]

Voor de ontwikkeling van het perceel is een schetsplan gemaakt (afb. 1 en 2). In dit plan is het zuidelijke deel van het perceel onbebouwd. Hier komt een toegangslaan en tuinaanleg met bomen. Op het noordelijk deel van het perceel komt een appartementencomplex met een souterrain met bergingen en parkeerboxen, met een totale oppervlakte van ca. 534 m².

Het onderzoeksgebied ligt aan de Dorpsstraat. Op de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland staat de Dorpsstraat met de bebouwing aangegeven als een historische geografie van waarde (WFR447G) en als archeologisch van grote waarde (WFR356A).

Op de Beleidskaart Archeologie Hoorn, versie 2013, staat de Dorpsstraat met een zone van bebouwing aangegeven als een gebied met archeologische waarde waarbij archeologisch vervolgonderzoek dient plaats te vinden bij bouwplannen groter dan 100 m².

Afb. 2 Schetsontwerp van de nieuwbouw (bron: Bouwkundig Bureau Niels Gieling, 21-2-2014)

3. Historische ontwikkeling plangebied

Het dorpslint van Zwaag is tot stand gekomen tijdens de ontginning van het veengebied in de 12de eeuw. De eerste kolonisten vestigden zich op lage terpjes aan weerszijden van dit lint. Vooralsnog dateren de oudste sporen en vondsten uit het laatste kwart van de 12de eeuw, maar een iets hogere ouderdom is niet uitgesloten.

Op diverse locaties aan het lint zijn sporen en vondsten uit de vroegste periode van Zwaag teruggevonden. De Martinuskerk van Zwaag, gelegen tegenover de onderzoekslocatie, dateert van oorsprong uit de late 12de eeuw. Resten van de eerste kerk in de vorm van tufsteen en zandstenen sarcofaagdeksels bevinden zich nog altijd in de muren en vloer van de kerk.

In 2009 heeft een klein archeologisch onderzoek plaatsgevonden op perceel Dorpsstraat 186 (project 308, OM-nr 34222). De resultaten van dit onderzoek geven een beeld van de te verwachten sporen en vondsten binnen het onderhavige plangebied. Aan het dorpslint hebben verder nog enkele kleine opgravingen en waarnemingen plaatsgevonden.

Aan weerszijden van het plangebied is te zien dat de Dorpsstraat hier omhoog loopt. Ter plaatse van het Grauwe Paard wordt de hoogste hoogte bereikt. Vermoedelijk gaat het hier om een cluster van huisterpen op een mogelijke natuurlijke hoogte. De kerkterp vormt het zuidelijk deel van deze cluster.

Zwaag bleef in de eeuwen daarna een klein dorp met verspreide bebouwing langs de Dorpsstraat. Tussen 1339 en 1558 nam het aantal huizen toe van 53 tot 114. Veel oude terpjes bleven bewoond en nieuwe huisplaatsen kwamen tot stand.

De kaart van Johannes Dou uit circa 1651-1654 geeft voor het eerst een beeld van de bebouwing van Zwaag. De huizen langs de Dorpsstraat staan op deze kaart ingetekend. Ter plekke van het

**Bureau Erfgoed, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn,
Postbus 603, 1620 AR Hoorn**

Bereikbaar: [REDACTED]

onderzoeksterrein worden twee huizen aan het lint weergegeven (afb. 3). De locatie tegenover de kerk maakt aannemelijk dat hier reeds vanaf de 12de eeuw bewoning is geweest.

Afb. 3 Kaart van Dou, circa 1651-1654, met binnen de rode cirkel de onderzoekslocatie

Kaarten die een betrouwbaar beeld van de bebouwing geven in de tweede helft van de 17de en 18de eeuw bestaan voor Zwaag niet. Pas in 1823 verkrijgen we voor het eerst inzicht in de bebouwing op de oudste kadastrale kaart. Deze is zeer goed onder de moderne kadasterkaart te plotten. Perceel Dorpsstraat 113 was in deze tijd bebouwd met twee gebouwen (afb. 4). Volgens de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel uit 1832 was kadastraal nummer A542 eigendom van Arie Zeeman. Het wordt omschreven als huis, erf en kolfbaan. De aanwezigheid van een kolfbaan was bij een herberg een gebruikelijk fenomeen. Arien Zeeman (geb. ca. 1801, overl. 1844) trouwde in 1820 met Alida Koedoder. Volgens de huwelijksakte was zijn vader Klaas Zeeman en zijn moeder Trijntje Kunst, kasteleinesse. Kennelijk waren zijn ouders de eigenaren van de herberg en nam Arien Zeeman dit van hen over.

**Bureau Erfgoed, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn,
Postbus 603, 1620 AR Hoorn**

Bereikbaar: [REDACTED]
[REDACTED]

Afb. 4 Kadastrale kaart van 1823

Zeker is dus dat al in het begin van de 19de eeuw een herberg op het perceel stond. De naam Het Grauwe Paard bestond in ieder geval al in 1808, zoals blijkt uit een krantenbericht (Oprechte Haarlemse Courant 6-12-1808: Herberg het Grauwe Paard). Vermoedelijk dateert deze naam van oorsprong uit de 17de of 18de eeuw, hoewel dit vooralsnog niet aantoonbaar is.

Na het overlijden van Arien Zeeman (1844) baatte zijn weduwe de herberg uit. In 1854 is namelijk sprake van de herberg Het Grauwe Paard van de wed. Zeeman (Oprechte Haarlemsche Courant 7-1-1854) en in 1859 van de weduwe A. Zeeman (Oprechte Haarlemsche Courant 17-10-1859). In 1874 is sprake van de herberg Het Grauwe Paard van C. Zeeman (De Tijd 9-11-1874). Mogelijk heeft een zoon (na het overlijden van Alida Koedoder) de herberg overgenomen.

In 1885 werd de herberg met doorrijstal, kolfbaan en gelagkamer openbaar verkocht (afb. 5). Hierbij hoorde tevens een erf met boomgaard. In de herberg was ook een grossierderij in zout e.d. gevestigd. Als eigenaar wordt Cornelis Neefjes genoemd, die deze kennelijk niet lang daarvoor van Zeeman had gekocht. De nieuwe eigenaar was waarschijnlijk Arien Ariensz. Winkel (1858-1926), want hij (dhr. Winkel) wordt als eigenaar van Het Grauwe Paard genoemd in 1908 (Schager Courant 26-1-1908).

**Bureau Erfgoed, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn,
Postbus 603, 1620 AR Hoorn**

Bereikbaar: [REDACTED]

Notaris JANSSEN, te Hoorn,
 zal **Woensdag 25 November 1885,** des
 avonds 7 uur, in de Herberg *De
 Witte Valk*, te Zwaag, toebehoorende
 aan en ten verzoeke van den Bewo-
 ner **JACOB DEEN**, publiek Verkoopen :
 Zijn zeer gunstig gelegen, vanouds
 bekende en goed beklante **HER-
 BERG** met ruimen **Doorrijdstal,**
Kolfbaan en **Gelagkamer,**
 waarin reeds jarenlang met zeer goed
 gevolg ook Grossierderij in Zout en-
 zoovoorts is gevestigd; **Erf** en
Boomgaard, alles tegenover de
 R. K. Kerk te Zwaag, Sectie A 1306
 en 1307, te zamen groot 14 Aren 35
Alles met Vergunning.
 Informatiën geven de Eigenaar, de
 Heer **CORNELIS NEEFJES**, te Wer-
 vershoof, en voornoemde Notaris.

Afb. 5 Advertentie in *De Tijd* van 16 nov. 1885

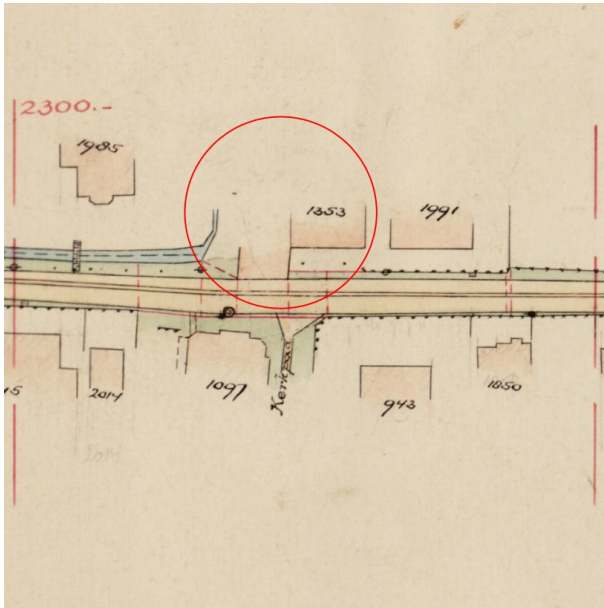
Vermoedelijk is de herberg daarna verbouwd, want de kadastrale nummers uit 1885 (A1306 en A1307) zijn op een kadastrale kaart uit 1895 veranderd in A1353 (afb. 6). Dat nummer bleef behouden tot in de jaren 20 (afb. 7), waaruit blijkt dat dit pand in die periode niet is gewijzigd.

Afb. 6 Kadastrale kaart uit 1895 (collectie WFA)

**Bureau Erfgoed, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn,
 Postbus 603, 1620 AR Hoorn**

Bereikbaar: [REDACTED]

Afb. 7 Kadastrale kaart uit ca. 1920 (collectie WFA)

Een doorrijstal was gebruikelijk bij veel herbergen. Reizigers konden hierin hun paard en wagen stallen. Van de doorrijstal van Het Grauwe Paard bestaat nog een oude foto (afb. 8).

In 1921 werd Het Grauwe Paard opnieuw te koop aangeboden. Het wordt omschreven als koffiehuis met kolfbaan en doorrijstal. In de herberg was nog altijd tevens een kruidenierswinkel gevestigd. De toenmalig eigenaar was A. Gorthuis. Waarschijnlijk was de koper P. Karsten want hij kreeg in 1928 vergunning tot het verplaatsen van een raam- en deurkozijn (WFA, toeg.nr. 0689, inv.nr. 1116).

Afb. 8 Foto met links de doorrijstal van café Het Grauwe Paard, ca. 1910 (collectie P. Koeman, bron: <http://www.historisch-zwaag.nl/gallery/index.php/Gebouwen/Cafe-s/1-2-cafe-Het-Grauwe-Paard-en-cafe-De-Lindeboom>)

**Bureau Erfgoed, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn,
Postbus 603, 1620 AR Hoorn**

Bereikbaar: [REDACTED]

TE KOOP:
Het Koffiehuis
 met kolfbaan, vergunning en doorrijstal, genaamd „Het Grauwe Paard“, annex kruideniers-affaire met complete inventaris, welk een flink burgerbestaan oplevert. Te bevragen bij den eigenaar **A. GORTHUIS te Zwaag.**

Afb. 9 Advertentie in de Schager Courant van 27-1-1921

Z W A A G.

Openbare Verkoop
 van de Hoofdherberg van
 Zwaag.

Notaris TILLEMA te Hoorn
 zal op **Dinsdag 7 Juni 1921**, des avonds 7 uur, in de te verkoopen herberg, **publiek verkoopen:**

De Herberg
„Het Grauwe Paard”
 waarin Vergunning, met kolfbaan, stalling en kruidenierswinkel, in de Kerkebuurt te Zwaag, kadastr. A 1353, groot 6 A. 10 c.A.
 Aanvaarding 6 weken na de toewijzing
 In gebruik bij den eigenaar, den heer **A. GORTHUIS, Zwaag.**
 Inmiddels uit de hand te koop.

Afb. 10 Advertentie in Ons Blad van 4-6-1921

In 1929 werd vergunning tot verbouwing van het café (nr. A1353) verleend (WFA, toeg.nr. 0689, inv.nr. 1153). De aanvrager was P. Klaver, die het café kennelijk in 1928 of 1929 van P. Karsten had overgenomen. De nieuwe situatie is te zien op een foto (afb. 10). Het pand is daarna nogmaals sterk verbouwd om de huidige vorm te krijgen.

In 1941 was de eigenaar nog altijd P. Klaver (Nieuwe Hoornsche Courant 12-8-1941).

In 2005 is het café gesloten en sindsdien staat het pand leeg.

**Bureau Erfgoed, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn,
 Postbus 603, 1620 AR Hoorn**

Bereikbaar: [REDACTED]

Afb. 10 Foto van café Het Grauwe Paard (bron: <http://historisch-zwaag.nl>)

Conclusie

Op basis van de ligging van het plangebied en de bekende historische gegevens heeft het plangebied een hoge archeologische waarde.

De kans is groot dat binnen het zuidelijke deel van het plangebied bewoningsresten vanaf de 12de eeuw aanwezig zijn. Mogelijk aan te treffen sporen zijn o.a.: huisterp, greppels, paalkuilen, haardplaatsen, waterputten (plaggenputten, tonputten).

Op basis van de historische bronnen is binnen het zuidelijke deel van het plangebied zeker bewoning vanaf de 17de eeuw aanwezig. Mogelijk was hier reeds vanaf de 17de eeuw (of eerder) een herberg gevestigd. Aantoonbaar is dit het geval vanaf ca. 1800. Mogelijk aan te treffen sporen zijn o.a.: funderingen, vloeren, kelders, waterkelders, waterputten, greppels/sloten, afvalkuilen.

In de 19de en 20ste eeuw hebben diverse bouwwerkzaamheden op het perceel plaatsgevonden. Een kolfbaan en doorrijstal zijn gebouwd en de herberg is meermalen ver-/herbouwd. De mate verstoring door de meest recente bouw is niet bekend.

De functie van herberg is archeologisch interessant. Vondsten die samenhangen met deze functie (eet-/drinkgerei e.d.) kunnen in de bodem zijn achtergelaten. Voor ons beeld van het functioneren van een herberg is dit materiaal van groot belang.

Binnen het noordelijk deel van het perceel heeft voor zover bekend geen bebouwing gestaan. Dit deel van het plangebied is echter wel archeologisch waardevol. Bewoningssporen uit de 12de eeuw kunnen hier aanwezig zijn. De 12de-eeuwse huisterpjes liggen namelijk vaak niet direct aan de weg (de Dorpsstraat), maar liggen wat verder naar achteren op de percelen.

Tevens kunnen hier greppels/sloten met afval, samenhangend met de herberg, aanwezig zijn.

**Bureau Erfgoed, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn,
Postbus 603, 1620 AR Hoorn**

Bereikbaar: [REDACTED]

Advies

Wanneer onder nieuwbouw een kelder wordt gecreëerd, nieuwbouw wordt onderheid en/of een bouwput op de locatie van nieuwbouw wordt uitgegraven, een bodemsanering wordt uitgevoerd, kabels- en leidingen worden aangelegd of andere grondroerende werkzaamheden worden uitgevoerd, zal dit een verstoring van het bodemarchief tot gevolg hebben. De mate van roering en daarmee de mate van een archeologisch onderzoek kan uitsluitend beoordeeld worden op actuele documentatie (saneringsrapporten, funderingstekeningen etc.) waaruit de mate van verstoring blijkt.

Gezien de aard van het schetsplan zal de bodem binnen het noordelijke deel van het plangebied totaal worden geroerd. Binnen het zuidelijke deel van het plangebied vindt volgens het schetsplan geen bebouwing plaats en zal de bodem zodoende minder worden geroerd dan binnen het noordelijke deel. In het zuidelijke deel worden waarschijnlijk wel sleuven voor riolering en kabels- en leidingen aangelegd, maar dit is op basis van het schetsplan niet te beoordelen.

Geadviseerd wordt om binnen het noordelijke deel van het plangebied een veldtoets d.m.v. grondboringen uit te voeren om de aard van de bodemopbouw vast te stellen. De aan- of afwezigheid van terphogingslagen is van belang voor het eventuele archeologische vervolgtraject. Bij afwezigheid van archeologische indicatoren voor de aanwezigheid van een huisterp wordt geadviseerd de aanleg van de bouwput onder archeologische regie uit te voeren, waarbij eventueel archeologische sporen worden gedocumenteerd en vondstmateriaal wordt verzameld. De archeologische regie dient te worden uitgevoerd door een gecertificeerd archeologisch bedrijf of organisatie. Conform de Monumentenwet liggen de kosten bij de veroorzaker/opdrachtgever van de bodemingreep. Deze kosten zijn aanzienlijk lager dan de realisatie van een bouwwerk aan de Dorpsstraat.

Indien binnen het zuidelijke deel van het plangebied geen bouwwerkzaamheden plaatsvinden en de bodem ook niet op andere wijze wordt geroerd, is het mogelijk de archeologische resten *in situ* (op de plaats zelf) te bewaren. Dat houdt in dat wordt geadviseerd ook bij de sloopwerkzaamheden uitsluitend de betonnen funderingen voorzichtig te verwijderen en alle andere ondergrondse funderingen in de bodem te laten zitten. De sloper dient hiervan op de hoogte te worden gesteld. De aanvang van de sloopwerkzaamheden dient bij Archeologie West-Friesland te worden gemeld. De sloopwerkzaamheden zullen door Archeologie Hoorn worden gemonitord.

Mochten planwijzigingen plaatsvinden die leiden tot grondroerende ingegrepen en/of bouwwerken op de locatie van de huidige bebouwing of elders in een zone tussen de huidige weg en een zone van 30 m noordwaarts, zal dit leiden tot significante kosten voor de initiatiefnemer. Indien zodoende behoud *in situ* niet mogelijk is dienen bouwwerkzaamheden vooraf te worden gegaan door een gravend archeologisch onderzoek (DO). Hiervoor is een goedgekeurd Programma van Eisen (PvE) nodig. Het archeologisch onderzoek dient te worden uitgevoerd door een gecertificeerd archeologisch bedrijf of organisatie. Conform de Monumentenwet liggen de kosten van het archeologisch onderzoek bij de veroorzaker/opdrachtgever van de bodemingreep.

**Bureau Erfgoed, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn,
Postbus 603, 1620 AR Hoorn**

Bereikbaar: [REDACTED]